

judicio, ubi ego non interfui, excommunicationem meruerat. In secundo libro quodam loco, *Hoc quibusdam, inquam, in fine largietur, ut mortem repentina commutatione non sentiant*, servans locum diligentiori de hac re inquisitioni. Aut enim non morientur; aut de vita ista in mortem, et de morte in æternam vitam celerissima commutatione tanquam in ictu oculi transeundo mortem non sentient. Hoc Opus sic incipit: *Quamvis in mediis et magnis curarum aestibus.*

## CAPUT XXXIV.

*De unico Baptismo contra Petilianum ad Constantinum, liber unus.*

Eo tempore librum *de unico Baptismo* amicus quidam meus, a nescio quo Donatista presbytero accepit, indicante quod Petilianus episcopus eorum Constantiensis eum scripserit. Hunc ad me ille attulit, ac vehementer ut ei responderem rogavit; et factum est. Librum autem etiam meum in quo respondi, eundem titulum habere volui, hoc est, *De unico Baptismo*. In quo libro illud quod dixi, *Constantinum Imperatorem Donatistis criminantibus ordinatorem Cæciliani Felicem Aptungensem non negasse accusationis locum, quamvis eos in Cæciliani factis criminibus calumniosos fuisset expertus*, in ordine temporum postea consideratum, aliter inventum est. Nam prius memoratus Imperator causam Felicis fecit audiri a Proconsule, ubi legitur absolutus; et postea ipse Cæcilianum cum accusatoribus ejus auditum, comperit innocentem, ubi eos

expertus est in ejus criminibus calumniosos. Qui ordo temporum per Consules declaratus, multo vehementius in ea causa calumnias Donatistarum convincit, penitusque subvertit, quod alibi ostendimus. Hic liber sic incipit: *Respondere adversa sentientibus.*

## CAPUT XXXV.

*De Maximianistis contra Donatistas, liber unus.*

SCRIPSI etiam librum inter cætera contra Donatistas, non brevissimum sicut antea, sed grandem multo diligentius, in quo apparet quemadmodum eorum adversus Ecclesiam catholicam impium ac superbissimum errorem sola funditus Maximianistarum causa subvertat, quod schisma factum est ex ipsa parte Donati. Hic liber sic incipit<sup>1</sup>: *Multa jam diximus, multa jam scripsimus.*

## CAPUT XXXVI.

*De Gratia Testamenti Novi ad Honoratum, liber unus.*

Eo ipso tempore quo contra Donatistas vehementer exercebamur, et contra Pelagianos exerceri jam cœperamus, amicus quidam mihi misit quinque a Carthagine quæstiones, et rogavit ut eas illi scribendo exponerem; quæ sunt, Quid sibi velit vox illa Domini, « Deus meus,

<sup>1</sup> Non extat.

» Deus meus, ut quid me dereliquisti<sup>1</sup>? » Et quid sit quod ait Apostolus, « Ut in charitate radicati et fundati, » prævaleatis comprehendere eum omnibus sanctis, quæ » sit latitudo et longitudo et altitudo et profundum<sup>2</sup>. » Et quæ sint quinque virgines stultæ, quæve sapientes<sup>3</sup>. Et quæ sunt tenebræ exteriores<sup>4</sup>. Et quomodo intelligendum sit, « Verbum caro factum est<sup>5</sup>. » Ego autem intuens supradictam hæresim novam inimicam gratiæ Dei, sextam mihi proposui quæstionem de *Gratia Testamenti Novi*. De qua disputans, interposita expositione Psalmi vigesimi-primi, in ejus capite scriptum est quod Dominus exclamavit in cruce, quod ille amicus in primis mihi proposuit exponendum: omnia illa quinque dissolvi, non hoc ordine quo erant proposita, sed sicut mihi disserenti de *gratia Novi Testamenti*, tanquam suis locis congruenter occurrere potuerunt. Hic liber sic incipit: *Quinque mihi proposuisti tractandas quæstiones.*

## CAPUT XXXVII.

*De Spiritu et Littera ad Marcellinum, liber unus.*

Ad quem scripseram tres libros, quorum titulus est *de Peccatorum meritis et remissione*, ubi diligenter disputatur etiam de baptismo parvulorum, rescripsit mihi se fuisse permotum, quod dixerim, fieri posse ut sit homo sine peccato si voluntas ejus non desit, ope adjuvante divina, quamvis nemo tam perfectæ justitiæ in

<sup>1</sup> Psal. xxi, 1, et Matth. xxvii, 46. — <sup>2</sup> Ephes. iii, 17. — <sup>3</sup> Matth. xxv, 2. — <sup>4</sup> Id. xxii, 13. — <sup>5</sup> Joan. i, 14.

hac vita vel fuerit, vel sit, vel futurus sit. Quæsivit enim quomodo dixerim posse fieri, cujus rei desit exemplum. Propter hanc ejus inquisitionem scripsi librum, cujus est titulus de *Spiritu et littera*, pertractans Apostolicam sententiam ubi ait: « Littera occidit, spiritus » autem vivificat<sup>1</sup>. » In quo libro quantum Deus adjuvit, acriter disputavi contra inimicos gratiæ Dei qua justificatur impius. Cum autem agerem de observationibus Judæorum, a quibusdam escis secundum veterem legem abstinentium, dixi: *Quarundam escarum cæremoniæ*<sup>2</sup>: quod nomen non est in usu litterarum sanctorum: ideo tamen mihi congruens visum est, quod a cavendo appellatas cæremônias, quasi charimônias memoria tenebam, eo quod observantes careant his rebus a quibus se abstinent. Quod si est origo alia hujus nominis, quæ abhorret a vera religione, secundum hanc ego non sum locutus, sed secundum istam quam supra memoravi. Hic liber sic incipit: *Lectis opusculis quæ ad te nuper elaboravi, fili charissime Marcelline.*

## CAPUT XXXVIII.

*De Fide et Operibus, liber unus.*

INTEREA missa sunt mihi a quibusdam fratribus, laïcis quidem, sed divinatorum eloquiorum studiosis scripta nonnulla, quæ ita distinguerent a bonis operibus Christia-

<sup>1</sup> 2 Cor. iii, 6. — <sup>2</sup> Certe istud nomen quæsitum diligenter in versione LXX, nusquam nobis occurrit; sed quibus locis Vulgata habet *cæremônias*, in illa reperimus δικαιώματα *justificationes*, vel προστάγματα *præcepta*, vel φυλακὰς *custodias*, vel λατρεία *servitutem*, νόμον, etc.

nam fidem, ut sine hac non posse, sine illis autem posse perveniri suaderetur ad æternam vitam. Quibus respondens librum scripsi, cujus nomen est, *de Fide et operibus*. In quo disputavi non solum quemadmodum vivere debeant gratia Christi regenerati, verum etiam quales ad lavacrum regenerationis admitti. Hic liber sic incipit: *Quibusdam videtur.*

## CAPUT XXXIX.

*Breviculus collationis cum Donatistis, libri tres.*

POSTEAQUAM facta est cum Donatistis nostra collatio, breviter commemoravi quæ gesta sint, litterisque comprehendi secundum tres dies quibus cum eis contulimus: idque opus utile existimavi, quo quisque commonitus, vel sciat sine labore quid actum sit, vel consultis numeris quos rebus singulis adnotavi, legat in eisdem Gestis ad locum quodcumque voluerit: quoniam fatigant illa nimia prolixitate lectorem. Hujus autem operis titulus est, *Breviculus collationis*. Hoc Opus sic incipit: *Cum catholici episcopi et partis Donati.*

## CAPUT XL.

*Post collationem contra Donatistas, liber unus.*

LIBRUM etiam scripsi grandem, satis quantum existimo diligenter ad ipsos Donatistas post collationem quam

cum episcopis eorum habuimus, ne ab eis seducerentur ulterius. Ubi respondi etiam quibusdam vanitatibus eorum quæ ad nos pervenire potuerunt, quas victi ubi poterant, et quomodo poterant jactitabant; præter illa quæ dixi de Gestis collationis, unde quid actum sit breviter nosceretur. Multo autem brevius id egi in quadam ad eosdem rursus epistola. Sed quia in concilio Numidiæ omnibus qui ibi eramus hoc fieri placuit, non est in epistolis meis. Sic quippe incipit: *Sylvanus senex, Valentinus, Innocentius, Maximinus, Optatus, Augustinus, Donatus, et cæteri episcopi de concilio Zertensi ad Donatistas*. Hic liber sic incipit: *Quid adhuc, Donatistæ, seducimini.*

## CAPUT XLI.

*De Videndo Deo, liber unus.*

DE *Videndo Deo* scripsi librum, ubi de spiritali corpore quod erit in resurrectione sanctorum inquisitionem diligentiorum distuli, utrum vel quomodo Deus qui spiritus est, etiam per corpus tale videatur: sed eam postea quæstionem sane difficillimam in novissimo, id est, in vicesimo et secundo libro de Civitate Dei, satis quantum arbitror explicavi. Inveni etiam in quodam nostro codice, in quo et iste liber est, quodam commonitorium a me factum de hac re ad episcopum Siccensem Fortunatianum, quod in opusculorum meorum indiculo, nec inter libros, nec inter epistolas est notatum. Hic liber sic incipit: *Memor debiti*. Illud autem; *Sicut præsens rogavi.*

## CAPUT XLII.

*De Natura et Gratia, liber unus.*

VENIT etiam tunc in manus meas quidam Pelagii liber, ubi hominis naturam contra Dei gratiam qua iustificatur impius, et qua Christiani sumus, quanta potuit argumentatione defendit. Librum ergo quo huic respondi, defendens gratiam, non contra naturam, sed per quam natura liberatur et regitur, *de Natura et Gratia* nuncupavi. In quo verba quædam quæ velut Xysti Romani episcopi et martyris Pelagius posuit, ita defendi tanquam revera ejusdem Xysti essent, id enim putaveram: sed postea legi Sexti philosophi esse (31), non Xysti Christiani. Hic liber sic incipit: *Librum quem misistis.*

## CAPUT XLIII.

*De Civitate Dei, libri viginti duo.*

INTEREA Roma Gotthorum irruptione, agentium sub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis eversa est, cujus eversionem deorum falsorum multorumque cultores, quos usitato nomine Paganos vocamus, in Christianam religionem referre conantes, solito acerbius et amarius Deum verum blasphemare cœperunt. Unde ego exardescens zelo domus Dei, adversus eorum blasphemias

vel errores libros de *Civitate Dei* scribere institui. Quod opus per aliquot annos me tenuit, eo quod alia multa intercurrebant, quæ differre non oporteret, et me prius ad solvendum occupabant. Hoc autem de *Civitate Dei* grande opus tandem viginti-duobus libris est terminatum. Quorum quinque primi eos refellunt, qui res humanas ita prosperari volunt, ut ad hoc multorum deorum cultum quos Pagani colere consuerunt, necessarium esse arbitrentur: et quia prohibetur, mala ista exoriri atque abundare contendunt. Sequentes autem quinque adversus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala nec defuisse unquam, nec defutura mortalibus, et ea nunc magna, nunc parva, locis, temporibus, personisque variari: sed deorum multorum cultum, quo eis sacrificatur, propter vitam post mortem futuram esse utilem disputant. His ergo decem libris duæ istæ vanæ opiniones Christianæ religioni adversariæ refelluntur.

II. Sed ne quisquam nos aliena tantum redarguisse, non autem nostra asseruisse reprehenderet, id agit pars altera operis hujus quæ libris duodecim continetur. Quanquam ubi opus est, et in prioribus decem quæ nostra sunt asseramus, et in duodecim posterioribus redarguamus adversa. Duodecim ergo librorum sequentium primi quatuor continent exortum duarum civitatum, quarum est una Dei, altera hujus mundi. Secundi quatuor excursus earum sive procursum. Tertii vero, qui et postremi, debitos fines. Ita omnes viginti et duo libri cum sint de utraque civitate conscripti, titulum tamen a meliore acceperunt, ut *de Civitate Dei* potius vocarentur. In quorum decimo libro non debuit pro miraculo poni in Abrahamæ sacrificio flammam cœlitus factam inter divisas victimas cucurrisse: quoniam hoc illi in visione monstratum est. In septimo-decimo libro,

quod dictum est de Samuele : *Non erat de filiis Aaron*, dicendum potius fuit, non erat filius sacerdotis. Filios quippe sacerdotum defunctis sacerdotibus succedere magis legitimi moris fuit : nam in filiis Aaron reperitur Samuelis (32); sed sacerdos non fuit, nec ita in filiis ut eum ipse genuerit Aaron, sed sicut omnes illius populi dicuntur filii Israël. Hoc Opus sic incipit : *Gloriosissimam civitatem Dei.*

## CAPUT XLIV.

*Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas, liber unus.*

INTER hæc Orosii ejusdam Hispani presbyteri consultationi de Priscillianistis, et de quibusdam Origenis sensibus quos catholica fides improbat, quanta potui brevitate ac perspicuitate respondi : ejus opusculi titulus est : *Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas.* Et ipsa enim consultatio responsioni meæ a capite adjuncta est. Hic liber sic incipit : *Respondere tibi quaerenti, dilectissime fili Orosi.*

## CAPUT XLV.

*Ad Hieronymum presbyterum libri duo, unus de Origine Animæ et alius de Sententia Jacobi.*

SCRIPSI ETIAM duos libros ac Hieronymum presbyte-

rum sedentem in Bethleem, unum *de Origine animæ hominis* : alterum *de Sententia Jacobi apostoli*, ubi ait : *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus* : de utroque consulens eum. Sed in illo priore quæstionem quam proposui, ipse non solvi ; in posteriore autem quid mihi de illa solvenda videretur, ipse non tacui. Sed utrum hoc approbaret etiam ille, consului. Rescripsit autem, laudans eadem consultationem meam, sibi tamen ad respondendum otium non esse respondit. Ego vero quousque esset in corpore, hos libros edere nolui, ne forte responderet aliquando, et cum ipsa responsione ejus potius ederentur. Illo autem defuncto ad hoc edidi priorem, ut qui legit admoneatur aut non quaerere omnino quomodo detur anima nascentibus, aut certe de re obscurissima eam solutionem quæstionis hujus admittere, quæ contraria non sit apertissimis rebus, quas de originali peccato fides catholica novit in parvulis, nisi regenerentur in Christo sine dubitatione damnandis. Posteriores vero ad hoc, ut quæstionis de qua ibi agitur, etiam quæ nobis visa est solutio ipsa noscatur. Hoc Opus sic incipit : *Deum nostrum qui nos vocavit.*

## CAPUT XLVI.

*Ad Emeritum Donatistarum episcopum, post collationem liber unus.*

AD Emeritum Donatistarum episcopum, qui in collatione nostra quam cum illis habuimus, eorum causam maxime agere videbatur, aliquanto post eandem collationem scripsi librum satis utilem, quoniam res quibus

vincuntur, vel victi esse monstrantur, commoda brevitate complectitur. Hic liber<sup>1</sup> sic incipit: *Si vel nunc, frater Emerite.*

## CAPUT XLVII.

*De Gestis Pelagii, liber unus.*

PER idem tempus in Oriente, hoc est, in Syria Palæstina, Pelagius a quibusdam catholicis fratribus ad episcopalia Gesta perductus, eisque absentibus qui de illo libellum dederant, quoniam ad diem synodi non potuerunt occurrere, ab episcopis quatuordecim auditus est, ubi eum dogmata ipsa damnantem, quæ inimica gratiæ Christi adversus eum de libello legebantur, catholicum pronuntiarunt. Sed cum in manus nostras eadem Gesta venissent, scripsi de his librum, ne illo velut absoluto, eadem quoque dogmata putarentur iudices approbasse, quæ ille nisi damnasset, nullo modo ab eis nisi damnatus exisset. Hic liber sic incipit: *Postea quam in manus nostras.*

## CAPUT XLVIII.

*De Correctione Donatistarum, liber unus.*

EODEM tempore scripsi etiam librum *de Correctione Donatistarum*, propter eos qui volebant illos legibus imperialibus corrigi. Hic liber sic incipit: *Laudo et gratulor et admiror.*

<sup>1</sup> Hic liber non extat.

## CAPUT XLIX.

*De Præsentia Dei ad Dardanum, liber unus.*

DE *Præsentia Dei* scripsi librum, ubi nostra intentio contra hæresim Pelagianam maxime vigilat, non expresse nominatam, sed in eo etiam de præsentia naturæ, quem Deum summum et verum dicimus, et de templo ejus operose ac subtiliter disputatur. Hic liber sic incipit: *Fateor, frater dilectissime Dardane.*

## CAPUT L.

*Contra Pelagium et Cælestium de Gratia Christi et de Peccato originali ad Albinam, Pinianum et Melaniam, libri duo.*

POSTEAQUAM Pelagiana hæresis cum suis auctoribus ab episcopis ecclesiæ Romanæ prius Innocentio, deinde Zosimo, cooperantibus conciliorum Africanorum litteris, convicta atque damnata est, scripsi duos libros adversus eos, unum *de Gratia Christi*, alterum *de Peccato originali*. Hoc Opus sic incipit: *Quantum de vestra corporali et maxime siritali salute gaudeamus.*

## CAPUT LI.

*Gesta cum Emerito Donatista, liber unus.*

ALIQUANTO post collationem, quam cum hæreticis Donatistis habuimus, orta est nobis necessitas pergendi in Mauritaniam Cæsariensem. Ibi apud ipsam Cæsaream Emeritum Donatistarum episcopum vidimus, unum scilicet eorum septem quos pro suæ causæ defensione delegerant, et qui in eadem causa maxime laboraverat. Quæ cum illo egerimus, præsentibus episcopis ejusdem provinciæ et plebe Cæsariensis ecclesiæ, in qua civitate et civis et memoratorum hæreticorum episcopus fuit, ecclesiastica Gesta testantur, quæ in meis habentur opusculis. Ubi non inveniens quid responderet, totum sermonem meum quem de solis Maximianistis in auribus ejus et omnium qui aderant explicavi, tanquam mutus audivit. Hic liber vel hæc Gesta sic incipiunt: *Gloriosissimis imperatoribus Honorio XII et Theodosio VIII Coss. (33).*

## CAPUT LII.

*Contra Sermonem Arianorum, liber unus.*

INTER hæc venit in manus meas quidam sermo Arianorum, sine nomine auctoris sui. Huic, petente atque instante qui eum mihi miserat, quanta potui etiam bre-

vitare ac celeritate respondi, adjuncto eodem sermone a capite responsionis meæ, et adhibitis ad singula numeris, quibus inspectis, quid cui loco responderim, facile possit adverti. Hic liber, post eorum sermonem qui a capite adjunctus est, sic incipit: *Eorum præcedenti disputationi hac disputatione respondeo.*

## CAPUT LIII.

*De Nuptiis et Concupiscentia ad Valerium Comitem, libri duo.*

SCRIPSI duos libros ad illustrem virum Comitem Valerium, cum audissem Pelagianos ei nescio quid scripsisse de nobis, quod scilicet nuptias damnarem, asserendo originale peccatum: quorum librorum titulus est, *de Nuptiis et Concupiscentia*. Bonitatem quippe defendimus nuptiarum, ne putaretur earum esse vitium concupiscentia carnis, et lex in membris repugnans legi mentis, quo malo libidinis bene utitur ad filios procreandos pudicitia conjugalis. Ut autem duo libri essent, primus venit in Juliani Pelagiani manus, et scripsit adversus eum libros quatuor, ex quibus quidam nonnulla decerpsit, et Comiti Valerio misit, ille vero ad nos. Quæ cum accepissem, alio libro ad eadem ipsa respondi. Hujus Operis primus liber sic incipit: *Hæretici novi, dilectissime fili Valeri*. Secundus autem sic: *Inter militiæ tuæ curas.*